

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

Buxoro davlat universiteti

«KELISHILGAN» Xorijiy tillar fakulteti dekani N.D. Ataboyev 2024 y.	«KELISHILGAN» O'quv ishlari bo'yicha prorektor R.G' Jumaev 2024 y.
--	---

XORIJIIY TILLAR FAKULTETI

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

60230100-Filologiya va tillarni o'qitish bo'yicha ta'lim yo'nalishi

**bitiruvchilari uchun ixtisoslik fanlaridan
Yakuniy davlat attestatsiyasi imtihon
DASTURI**

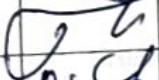
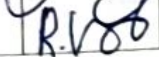
3.00. Ixtisoslik fanlari:

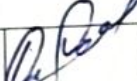
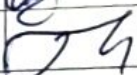
3.01. O'rganilayotgan til nazariy aspektlari

- 3.01.1. Leksikologiya
- 3.01.2. O'rganilayotgan til tarixi
- 3.01.3. Nazariy fonetika
- 3.01.4. Nazariy grammatika
- 3.01.5. Stilistika va matn tahlili

ANNOTATSIYA

O'zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishuvi natijasida ona tilimiz va xorijiy tillarni o'rganishga e'tibor nihoyatda kuchaydi. Respublikamizda ta'lim tizimi xalqimizning boy milliy va ma'naviy xazinalariga hamda taraqqiy etgan boshqa mamlakatlar tajribalariga suyangan holda rivojlanib bormoqda. Ushbu dastur chet tili bo'yicha bo'lajak mutaxassislariga tilshunoslik fani taraqqiyoti jarayonida yaratilgan va fanda qo'llanib kelinayotgan "O'rganilayotgan til nazariy aspektlari"ni atroflicha yoritishga xizmat qiladi. Ushbu dastur oliy o'quv yurti bakalavr darajasida nemis tilini o'rganuvchi talabalar uchun tayyorlangan bo'lib, ularga nemis tilidan leksikologiya, nazariy fonetika, nazariy grammatika, o'rganilayotgan til tarixi, stilistika va matn tahlili kabi fanlardan tizimli bilim berish, lug'at tarkibi va leksik qatlam xususiyatlari to'g'risida chuqur ma'lumot yetkazishga mo'ljallangan. Dasturda fanning maqsad va vazifalari, talabalar bilimiga, malaka va ko'nikmalariga qo'yiladigan talablar shuningdek o'rganilayotgan til nazariy aspektlari fani dasturining asosiy nazariy qismi, baholash mezonlari, bitiruvchilari uchun ixtisoslik fanlaridan Yakuniy davlat attestatsiyasi sinovi savollari berilgan.

Tuzuvchilar:		Y.B. Ro'ziyev, Nemis filologiyasi kafedrasini mudiri
		E.B. Jumayev, Nemis filologiyasi kafedrasini dotsenti, f.f.f.d (PhD)
		R.SH. Bozorova, Nemis filologiyasi kafedrasini katta o'qituvchisi

Taqrizchilar:		O.S. Xatamova, Buxoro shahar nemis tiliga ixtisoslashgan 4-IDUM o'qituvchisi
		E.B. Jumaev, Nemis filologiyasi kafedrasini dotsenti, f.f.f.d (PhD)

Imtihon dasturi Buxoro davlat universiteti Kengashida ko'rib chiqilgan va tasdiqlangan.

2024 yil «30» 03 dagi 8 - sonli bayonnoma.

KIRISH

1.1. O'quv fanining dolzarbligi va oliy kasbiy ta'limdagi o'rni.

Ushbu fan tilning fonetik jihatlarini, grammatik strukturasi, lug'at tarkibi, til birliklarining semantik xususiyatlari, frazeologik birliklari, so'z yasash usullari, lug'at tarkibining etimologiyasi, lug'atshunoslik, til birliklarining shakllanishi va rivojlanishining umumiy qonuniyatlari, til variantlari, shevalarning funksional jihatlarini, tillar tarixi hamda til taraqqiyotining qonuniyatlari kabi masalalarni qamrab oladi. Talabalarni nazariy fonetika, nazariy grammatika, leksikologiya, o'rganilayotgan til tarixi, stilistika kabi aspektlarning ilmiy asoslari va filologik fanlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlari bilan qurollantiradi.

"O'rganilayotgan til nazariy aspektlari" fani ixtisoslik fanlar blokiga kiritilgan kurs hisoblanib, bosqichma bosqich 2,3,4-kurslarda o'qitiladi. Ushbu fan xorijiy tillar bo'yicha mutaxassislar tayyorlashga ixtisoslashgan ta'lim yo'nalishlari talabalari uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, boshqa umumkasbiy va ixtisoslik fanlarining nazariy va uslubiy asosi bo'lib xizmat qiladi.

1.2. O'quv fanining maqsad va vazifasi

Fanni o'qitishdan maqsad – talabalarni til to'g'risidagi asosiy nazariy tushunchalar, chet tilini o'rganishning uslub va yondashuvlari, tilning ilmiy bilimlar tizimida tutgan o'rni va ahamiyati bilan tanishtirish, ularga til sathlarining nutqiy muloqot jarayonida kuzatiladigan asosiy qonuniyatlarini o'rgatishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun fan talabalarda tilning ichki tuzilmasi, til qatlamlari va birliklarini ilmiy asosda tadqiq etish ko'nikmalarini shakllantirish hamda ularning bir-biri bilan o'zaro munosabatlari to'g'risida ilmiy-nazariy tushunchalarga ega bo'lishlarini ta'minlash vazifalarini bajaradi.

60230100-Filologiya va tillarni o'qitish nemis tili ta'lim yo'nalishi bitiruvchilari uchun ixtisoslik fanlaridan Yakuniy davlat attestatsiyasi sinovi yozma ishlarini

BAHOLASH MEZONLARI

O'rganilayotgan til nazariy aspektlari ixtisoslik fanidan bakalavriat yo'nalishlariga yakuniy davlat attestatsiyasi sinovi yozma usulda o'tkaziladi. Har bir variant 4 savoldan iborat. Variantdagi 4 ta savolning har biridan olish mumkin bo'lgan maksimal bal 25 ga teng bo'lib jami 100 bal to'plash mumkin.

Har bir savolga javob to'g'ri va to'liq yoritilsa, O'rganilayotgan til nazariy aspektlariga doir zamonaviy nazariyalarni bilishi, mustaqil, aniq fikrlar asosida muammolarga ijodiy yondashgan holda yoritilsa, javobda mantiqiy yaxlitlikka erishilgan bo'lsa, o'zlashtirish ko'rsatkichi 21,5-25 bal oralig'ida baholanadi.

Savolga to'g'ri javob yozilsa, O'rganilayotgan til nazariy aspektlarini ilmiy-amaliy jihatdan asosli mantiqli yoritilgan bo'lsa, biroq tilshunoslik

nazariyasining asoslarini, lingvistik qonunlar va tushunchalar kategoriyalarini, muloqot jarayonlarining funksional diskurs xususiyatlaridan foydalanishda ayrim noaniqliklarga yo'l qo'yilgan bo'lsa, o'zlashtirish ko'rsatkichi 21-18 ball oralig'ida baholanadi.

Savolga asosan to'g'ri javob yozilsa, biroq qo'yilgan masalaning mohiyati, mazmuni, natijalari yuzaki yoritilsa, fikr-mushohada bayonida tarqoqlik kuzatilsa, o'zlashtirish ko'rsatkichi 17,5-14 ball oralig'ida baholanadi.

Savolga javob noto'g'ri yozilsa, o'quv adabiyotidan so'zma-so'z ko'chirilgan bo'lsa yoki savollarga umuman javob yozilmagan bo'lsa, o'zlashtirish ko'rsatkichi 0-13,5 ball oralig'ida baholanadi.

No	Umumiy ball	Baho	Bakalavr talabasining bilim darajasi	Ballar taqsimoti
1	22,5-25	A'lo (90-100)	Lisoniy muloqot jarayonlarini tahlil qilish usullarini qo'llash, nutqiy muloqot muammolari bo'yicha to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalariga ega. Qo'yilgan savollar mazmunan aniq yoritilib, o'rganilgan xorijiy til fonetik strukturasi, grammatik qurilishi va lug'at tarkibining asosiy tushuncha va kategoriyalari mazmun-mohiyati to'liq ochib berilgan. tilshunoslik nazariyasining asoslarini, lingvistik qonunlar va tushunchalar kategoriyalarini, muloqot jarayonlarining funksional diskurs xususiyatlarini bilishi va ulardan foydalana olish buyicha mustakil, ijodiy fikr mavjudligi; javoblarda mantiqiy yaxlitlikka erishilgan va umumiy xulosalar qilingan. Imlo va stilistik xatolarga yo'l qo'yilmagan.	8-8,5 7-7,5 6-6,5 1,5-2,5
2	18-22	Yaxshi (70-89)	Javob to'g'ri yozilgan, unda lingvistik bilimlar asosli yoritilgan, ammo muloqot jarayonlarining funksional diskurs xususiyatlari ifodalanmagan yoki chalkashliklarga yo'l qo'yilgan. Javobda talabning mustaqil mushohada yuritish qobiliyati seziladi. Ijodiy yondashuv mavjud. Talaba muammoni tahlil qilish qobiliyatiga ega.	6-7 5,5-6 3,5-4
3	14-17,5	Qoniqarli (60-69)	Savolga javobda masalaning mohiyati tushunilgan, ammo mazmun va natijalar yuzaki yoritilgan. Fikrlar bayonida tarqoqlik kuzatiladi. Javoblarda mantiqiylik tamoyili buzilgan. Tasavvurga ega, lekin tahlil yetarli emas.	5-6 4-4,5 3-4 2-3
4	0-13,5 gacha	Qoniqarsiz (0-59)	Savol bo'yicha aniq tasavvurga ega emas. Umuman javob yozilmagan. Noto'g'ri javob va ma'lumot berilgan. O'quv adabiyotidan anyan so'zma-so'z ko'chirilgan	0-13,5

3.01. O'rganilayotgan til nazariy aspektlari fani dasturining asosiy nazariy qismi

3.01.1. LEKSIKOLOGIYA

1-mavzu. Leksikologiya faniga kirish

Fanning mazmuni. Leksikologiya terminining paydo bo'lishi va rivojlanishi. Leksikologiyaning boshqa fanlar bilan bog'liqligi. Fanning predmeti va ob'ekti, fanning metodi va ishlatish yo'llari. Leksikologiya fanining bo'limlari va uning boshqa qismlari bilan bog'liqligi.

2-mavzu. Semasiologiya

So'z til lug'at tarkibining asosiy birligi sifatida. So'zning morfema, so'z shakli, so'z birikmasidan farqli xususiyatlari. Motivasiya tushunchasi. Idiomatika va motivasiya turlari: fonetik, morfologik, semantik. Ma'no va so'z ma'nosining tuzilishi. O'rganilayotgan til, ona tili va boshqa tillardagi so'zlarning semantik tuzilishi. So'z ma'nosining tuzilishini o'rganishda paradigmatika va sintagmatikaning roli. Kontekst va uning turlari. Sodda, tub, yasama va qo'shma so'zlarning o'ziga xos ma'nolari. So'z ma'nosi va uning tuzilishi. Frazzeologik birliklar ma'nolarining xususiyatlari, ma'no turlari tasnifi. So'zning leksik-semantik variantlari. Ma'no tuzilishida sinxronik va diaxronik qarashlar va uning rivojlanish qonuniyatlari. Lug'at birligini semantik guruhlariga ajratish. Semantik maydon. Monosemiya, polisemiya, giperonimiya va giponimiya muammolari. Sinonim, antonim va omonimlar masalalari, va ularning manbalari, tasnifi, tilni boyitishi va til rivojlanishidagi ahamiyati.

3-mavzu. So'zning morfologik tuzilishi

Bir va ko'p morfemali so'zlar. Morfemaning leksik birlik Ekanligi. Morfemalar turlari va sinflari. So'z negizi va uning turlari. Hozirgi zamon ingliz tilida so'z tuzilishining turlari. So'z tuzilishiga diaxronik va sinxronik qarash. Morfemalar yasash. Morfema va allomorfemalar. So'z tuzilishini morfemik tahlil qilish asoslari va ularning so'z yasash tahlilidan farqi.

4-mavzu. So'z yasash

So'z yasash usullari. So'zning asosiy tarkibiy qismlari. So'z negizi. O'zakning tuzilishi va semantikasi. Keng va kam tarqalgan usullar bilan so'z yasash. Leksik nomlashda so'z yasashning roli va o'imi. So'z yasash qatorlari zanjiri. Old qo'shimchalar va ularning turlari. Har xil mezonlarga asoslanib old qo'shimchalarni tasnif Etish. O'zak old qo'shimchalarning semantikasi. Yarim old qo'shimchalar yordamida so'z yasash. Konversiya, uning kelib chiqishi va asoslari. So'z yasash yo'lini aniqlashda konversiyadagi semantik aloqalarning asosiy mezon Ekanligi. Konversiyaning keng tarqalganligini belgilovchi asosiy omillar. Konversiyani tarjima qilish muammolari. Qo'shma so'zlarning so'z yasashning keng tarqalgan yo'llaridan biri Ekanligi. An'anaviy va zamonaviy tilshunoslikda qo'shma so'zlarni tasnif qilish asoslari. Qo'shma so'z yasashning har xil turlari, ularning keng tarqalganligi. Qo'shma so'zlarni ona tiliga tarjima qilish yo'llari. Qisqartma so'zlar (abbreviasiya). Qisqartma so'zlarning turlari. Klippinglar. Qisqartma so'zlarni tarjima qilishdagi qiyinchiliklar. So'z yasashning boshqa usullari: ma'no kengayishi, tovush va urg'u ko'chishi, tovushga taqlid

qilish va reduplikasiya, grammatik shakllarning leksikalizatsiyalashuvi va so'z yasashda har xil turlarning birikuvini.

5-mavzu. Frazzeologiya

Frazzeologiyaning maqsad va vazifalari. Turg'un va Erkin birikmalarni farqlash muammosi, ularni farqlovchi belgilar. Leksik birikish. Turg'un birikmalar va ularning har xil mezonlarga asosan tasnifi. Frazzeologik birliklarning yuzaga kelish yo'llari. So'z va so'z birikmasining o'xshashligi va farqi. Frazzeologik birliklar va ularni tarjima qilish muammolari.

6-mavzu. Etimologiya

Til lug'at tarkibining Etimologik jihatdan tasnifi. O'rganilayotgan tilda keyin paydo bo'lgan va boshqa tillardan kirib kelgan so'zlar. Xorijiy tillardan kirib kelgan so'zlarning turlari, o'zlashtirilishi, assimilyatsiyasi, lug'at tarkibi va so'z yasash tizimiga ta'siri. Baynalminal so'zlar. Etimologik lug'atlar.

7-mavzu. Leksikografiya

Leksikografiyaning fan sifatida rivojlanishi. Lug'atlarning asosiy turlari: Ensiklopedik, lingvistik, izohli va tarjima lug'atlari. Lug'at turlari muammosi va ularni yaratish uslublari. Lug'atlar uchun so'z tanlash, lug'at maqolalarining tuzilishi va boshqalar. Ingliz, nemis, fransuz va ispan tillaridagi lug'atlarning asosiy turlari: izohli va tarjima lug'atlari, sinonimlar lug'ati, frazeologik birliklar lug'ati, Etimologik, ideografik, maxsus lug'atlar, neologizmlar lug'atlari va boshqalar.

O'quv lug'atlarining tuzilishi (so'zlarning birikish yo'llari lug'ati, ko'p qo'llaniladigan so'zlar lug'ati). Turli lug'atlarda so'z ma'nolarini ochib berish yo'llari. Tarjima jarayonida lug'at bilan ishlash, So'zning izohli tahlilini o'rganish, boshqa lug'atlardagi izohlari bilan qiyoslash. Til lug'at tarkibining o'zgarishi sociolingvistik hodisa Ekanligi. Lug'at tarkibining sifat va son jihatdan o'zgarishi. Lug'at tarkibining leksik va stilistik tasnifi. So'zlarni ishlatilishi jihatidan tasnif Etish. Umumiste'mol so'zlari va maxsus leksika. Arxaizmlar, istorizmlar, neologizmlar, ularning tarixiy bog'liqligi va o'zaro ta'siri. Asosiy va yordamchi so'z turkumlarining son jihatidan o'zaro farqi. Nomlashning faolligi va lug'at tarkibining boyish yo'llari. So'zning ma'no taraqqiyoti rivoji, boshqa tillardan kirgan so'zlar qatlami.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Umarxo'jaev M. E. Olmon tili leksikologiyasi va frazeologiyasi. Andijon, 2010.
2. Iskos A., Lenkova A. Deutsche Lexikologie. L., 1970
3. Raschidova D., Kraus I., Jurkova T.A. Lehrmaterial und praktische Übungen zur deutschen Lexikologie. Taschkent, "O'qituvchi", 1989.
4. Schippan Thea: Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. (Studienbuch). Tübingen, 2002
5. Stepanova M.D., Cernyschewa L.I.. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. M., 1986.
6. Lewkowskaja K.A. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Moskau, 1968.

3.01.2. O'RGANILAYOTGAN TIL TARIXI

1-mavzu. German tillari haqida umumiy ma'lumot

German tillarining hind-evropa tillar oilasida tutgan o'rni. Hozirgi zamon roman va german tillari, ularning tarqalishi va tasnifi. Roman va German qabilalari haqidagi ma'lumotlar: (Piteas, Yuliy Sezar, Tasit) roman va german qabilalarining tasnifi va "xalqlarning buyuk ko'chishi" davrida ularning joylashishi. Roman - german va roman tillarining o'ziga xos xususiyatlari: undoshlarning birinchi ko'chishi, Grimm qonuni, Verner qonuni, unililarning o'zgarishi, otlarning turlanish tizimi, fe'llarning miqdor o'zgarishi va suffiksli fe'llarga ajralish tizimi, qadimgi alifbo, roman va german tillarining Eng muhim yozma yodgorliklari va ularning tasnifi.

2-mavzu. Tillar tarixini davrlashtirish muammosi

Evropa qit'asida Kelt qabilalari. Rim qo'shinlarining Britaniya orollarini bosib olishi, Rimliklar qurgan tarixiy obidalar. Mintaqada g'arbiy german qabilalari va ularning Rim bilan aloqasi. Anglo-sakson, friz va yut qabilalarining Britaniya orollarini istilo qilishi va anglo - sakson davlatlarining yuzaga kelishi. Lotin tili va uning roman tillarining shakllanishidaagi o'rni va ahamiyati. Qadimgi alfavitlar va yozma yodgorliklar Nemis tilining paydo bo'lish tarixi. Roman-german tillari tovush tizimining tarixiy qonuniyatlari; palatallashuv. Sonor undosh birikmalari oldida unililarning cho'zilishi, keyingi undoshning tushib qolishi natijasida unililarning cho'zilishi. Undoshlarning birinchi va ikkinchi ko'chishi.

3-mavzu. Morfologiya

Roman-german tillari morfologiyasi. Otning grammatik kategoriyalari: rod, son, kelishik. Negiz asosida otlarning qadimgi tasnifi. Otlarda ko'plik shakllarining hosil bo'lishi va ularning turlari. So'zning morfologik strukturasi. Ichki fleksiya yordamida o'zakkdagi unilining o'zgarishi. Tashqi fleksiya. Fleksiyasiz tovush almashinishi.

4-mavzu. Qadimgi german va roman tillarida sifat, olmosh va son

Sifatning ikki xil turlanishi: kuchli va kuchsiz turlanish, turlanishlarning paydo bo'lishi. Kishilik olmoshlari, olmoshlarda grammatik kategoriyalar: shaxs, son (ikkilik sonining mavjudligi), Ko'rsatish olmoshlarning paydo bo'lishi. Sanoq sonlar. Tartib sonlar.

5-mavzu. Qadimgi roman-german davrida fe'l.

Kuchli va kuchsiz fe'llar. Preterit - prezent fe'llar va ularning morfologik xususiyatlari. Suppletiv fe'llar. Fe'llarning asosiy grammatik kategoriyalari: shaxs, son, zamon, mayl. Fe'lning analitik shakli masalasi. Nisbat kategoriyasi.

6-mavzu. Qadimgi roman va german tillarida sintaksis

Sintaksis. Gap turlari. So'roq gaplarda so'z tartibi. Gapda bosh bo'laklarning ifoda Etilishi. Sodda gapda sintaktik aloqalarning ifodalanishi. Kelishiklarning vazifalari.

7-mavzu. Qadimgi roman-german tillari lug'at boyligi

Roman-german tillari lug'at tarkibi va ularning taraqqiyoti. Lug'at tarkibining xususiyatlari. Umum hind - evropa va umum roman va german so'zlari, lug'at tarkibining boyib borishi va uning turli yo'llari: Affiksalar yordamida so'zlar yasash. So'z yasash jarayonining mahsuldor va kam mahsullik xususiyatlarini aks ettiruvchi affiksalar. Qo'shma so'zlar. qo'shma so'zlarni hosil qilish yo'llari.

Tovush almashishi (umlaut). Eski soʻzlarning yangi maʼnoga Ega boʻlishi. Oʻzlashtirma soʻzlarning ishlatilishi.

8-mavzu. Oʻrganilayotgan til tarixining oʻrta davri

Oʻrta davrning asosiy tarixiy voqealari. Unlilar tizimining oʻzgarishi. Urgʻusiz unlilarning hosil boʻlishi va ularning keyinchalik tushib qolishi. Oʻrta davrda unlilarning choʻzilishi va qisqarishi. Diftonglarning choʻzilishi va qisqarishi. Diftonglarning oʻrta davrda choʻzilishi va qisqarishi. Diftonglarning oʻrta davrda monoftonglashuvi. Yangi diftonglarning hosil boʻlishi. Undoshlar tizimining oʻzgarishi. Oʻrta davrda grafikasidagi oʻzgarishlar. Morfologiya. 12-15 asrlarda morfologiyada sodir boʻlgan oʻzgarishlar. Otlarning turlanishida turlanishida kelishiklarning soddalashib borishi va ularning predlogi birikmalar bilan almashtirilishi. Sifat darajalari. Qiyosiy darajalarda analitik shaklning yuzaga kelishi. Olmoshlarning turlanishida ikki kelishikning tizimga oʻtishi. Koʻrsatish olmoshlarida ikki turning hosil boʻlishi. Yangi olmoshlarning paydo boʻlishi. Aniq va noaniq artikllarning paydo boʻlishi. Kuchli feʼllar tizimidagi oʻzgarishlar. Feʼl boʻyicha hozirgi zamon sifatli shakllarning oʻziga xos xususiyati. Feʼlning aniq, majhul va oʻtgan zamon shakllarining yuzaga kelishi. Ravishdosh va infinitivning paydo boʻlishi. Ravishlarning suffikslar yordamida yasalishi. Suffikslarning soddalashuvi.

9-mavzu. Roman-german tillarida sintaksis

Gapning bosh boʻlaklaridagi qatʼiy tartibning asta – sekin qaror topishi. Qoʻshimcha gaplarning rivojlanishi. Oʻrta davr lugʻat tarkibining oʻziga xos xususiyatlari. Ijtimoiy tuzimning oʻzgarishi, hunarmanchilik, savdo-sotiq va qishloq xoʻjaligi taraqqiyoti munosabati bilan lugʻat tarkibining boyib borish yoʻllari. Eskirgan soʻzlarning yangi maʼnoda ishlatilishi, affikslar yordamida yangi soʻzlarning ishlatilishi. Ikki til, yaʼni skandinav va fransuz tillari hisobiga ingliz va nemis tili lugʻati tarkibining boyib borishi.

10-mavzu. Tillar taraqqiyotining yangi davri

Roman-german tillari taraqqiyoti tarixining yangi davridagi asosiy tarixiy voqealari. Milliy tilning vujudga kelishida poytaxt shevasining ahamiyati. Maxalliy shevalarning saqlanib qolishi va ularning ijtimoiy koʻrinishlari. Kasb – hunar jargonlarining paydo boʻlishi. Kitob nashr qilinishi munosabati bilan milliy til yozma shaklining keng tarqalib borishi. Yangi davrda sodir boʻlgan asosiy fonetik oʻzgarishlar. “Unlilarning buyuk koʻchishi”. Urgʻusiz boʻgʻindagi unlilarning tushib qolishi. Yangi unli tovushlarning paydo boʻlishi. Unlilar va undoshlar tizimida sodir boʻlgan boshqa oʻzgarishlar. Tillar grammatik tizimida sodir boʻlgan oʻzgarishlar. Feʼllarning notoʻgʻri tuslanishi tizimidan toʻgʻri feʼllar guruhiga oʻtishi. Majhul nisbatning rivojlanishi, ish – harakat va holat passivi maʼnolarning farqlanishi.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Engel U. Kurze Grammatik der deutschen Sprache. Iudicium, München, 2002.
2. Eroms H.W. Grammatik der deutschen Sprache. Walter de Gruyter. Berlin . New York , 2000.
3. Heringer H. J. Morphologie. UTB. Paderborn.2009.
4. Moskalskaja O.I. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. 3. Aufl. M.,

1983.

5. Besch Werner, Wolf Nerbert Richard. Geschichte der deutschen Sprache. Berlin. Erich Schmidt Verlag. 2009

6. Peter von Polenz. Geschichte der deutschen Sprache. – Berlin. De Gruyter, 2009

3.01.3. NAZARIY FONETIKA

1-mavzu. Oʻrganilayotgan tilda segment fonemalar

Segment fonemalarning artikulyasion tomoni: tovushlar hosil boʻlishining toʻrt mexanizmi (kuch, tebranish, rezonatorlik va toʻsiqni engish), ularga aloqador boʻlgan nutq organlari. Nutq organlarining tuzilishi, faoliyati va vazifalari. Unli tovushlarni tasnif qilishda oʻzbek, rus, Evropa va Amerika olimlarining fikrlari. Unlilarning talaffuz turgʻunligiga koʻra (monoftong, diftong, diftongoid), tilning gorizont va vertikal harakatiga koʻra, lablarning holatiga koʻra, tarixiy choʻziqligiga koʻra, nutq organlarining taranglashuviga koʻra tasnifi. Oʻrganilayotgan til unlilarini rus va oʻzbek tili unlilari bilan qiyoslash. Undosh tovushlarni tasnif qilishda rus, oʻzbek, ingliz, nemis, fransuz, ispan va amerika olimlarining fikrlari. Undosh tovushlarni tovush paychalarining ishtirokiga koʻra va talaffuz kuchiga koʻra; faol va passiv nutq organlariga koʻra; tovush hosil boʻlishida toʻsiqning turiga koʻra va shovqinning xarakteriga koʻra; kichik tilning faoliyatiga koʻra tasnifi. Oʻrganilayotgan tilda affrikat tovushlarining soni haqida fikrlar. Oʻrganilayotgan tildagi undoshlarni rus va oʻzbek tili undoshlari bilan qiyoslash. Unli va undosh tovushlarning hosil boʻlishida asosiy farqlar. Turli tillarda mavjud bir xil tovushlarning sifat jihatidan farqlanishi. Artikulyasion baza tushunchasi. Segment fonemalar hosil boʻlishining akustik tomoni: nutq tovushlarining, fizik xususiyatlari (tovush tebranishi, choʻziqligi, ovoz toni), ularning artikulyasion shakli. Segment fonemalarning fonologik tomoni: fonemaga taʼrif berish muammosi.

2-mavzu. Fonema nazariyasi

Fonemaning uch xususiyati yaxlitligidan iboratligi: uning material (talaffuz) tomoni, abstraktligi, umumiyliigi, funksional, yaʼni maʼno farqlay olish xususiyati. Fonema va uning variantlari (allofonlar). Segment fonemalarning konstitutiv va distinktiv vazifalari. Urgʻusiz unlilar va ularning tasnifi. Transkripsiya va uning turlari. Nutq tovushlarining oʻzgarishi va ularning turlari. Bu haqda Moskva va Sankt Peterburg olimlarining qarashlari. Assimilyatsiya, akkomodatsiya va Eliziya kabi tovush oʻzgarishi xususiyatlari.

3-mavzu. Tillarda boʻgʻin qurilishi

Boʻgʻin fonetikaning talaffuz birligi sifatida. Boʻgʻinning nutqdagi vazifalari. Boʻgʻin hosil qiluvchi tovushlar. Boʻgʻinning tarkibiy qismlari va turlari. Boʻgʻin boshida va oxirida unli va undoshlarning birika olishi. Oʻrganilayotgan xorijiy tilda boʻgʻin ajratish qoidalari. Boʻgʻin haqida mavjud nazariyalar. Boʻgʻinning vazifalari.

4-mavzu. Soʻz urgʻusi

Soʻz urgʻusi tushunchasi, ularning turlari (dinamik, musiqiy, sifat va miqdor urgʻulari). Soʻz urgʻusining xususiyatlari. Urgʻuning oʻrni va darajasi. Urgʻu oʻrni belgilovchi omillar (resessiv, ritmik, grammatik va semantik), ularning oʻzaro munosabati. Soʻz urgʻusining vazifalari.

5-mavzu. Intonatsiya

Intonatsiya ta'rif. Tor va keng ta'rif. Intonatsiyaning tashkiliy qismlari va ularning vazifalari. Intonatsiya va prosodiya. Intonatsiyaning melodik komponenti, uning ta'rif va vazifalari. Tekst hosil qilishda melodik komponentning roli. Melodik komponentning turlari. Intonatsiyaning gap urg'usi komponenti, uning ta'rif va vazifalari. Gap urg'usining matn tuzishda ritmik va intonatsion guruhlar hosil qilishdagi roli. Gap urg'usining matn tuzishda ritmik va intonatsion guruhlar hosil qilishdagi roli. Gap urg'usining melodik komponent bilan o'zaro munosabati va gapning kommunikativ markazini hosil qilish qobiliyati. Gap urg'usining vazifalari. Intonatsiyaning yozma ifodalash turlari (L.Armstrong va I.Uord sistemasi va R.Kingdon metodi). Intonatsiyaning raqamli va pog'onali ifodalanishi. Intonatsiyada nutq tezligi (temp), ovoz bo'yog'i (tembr), pauza (to'xtam) va ritm (urg'uli va urg'usiz bo'g'inlar ketma-ketligi) kabi birliklarning vazifalari. Intonatsiyaning fonologik vazifasi. Intonema tushunchasi. Intonatsiyaning matn hosil qilish vazifasi.

6-mavzu. Nutqning fonostilistik xususiyatlari

Fonostilistikaning asosiy o'rganish ob'ektlari. Talaffuz normasi va uning stilistik farqlanishi masalasi. Fonetik uslublarni ifodalashda Ekstralingvistik va paralingvistik vositalar. Tovush va intonatsiya stilistikasi. Intonatsion uslub turlari. Fonetik sinonimiya masalasi. Tovushlar simbolizmi tushunchasi.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

7. Moskalskaja O.I. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. 3. Aufl. M., 1983.
8. Engel U. Kurze Grammatik der deutschen Sprache. Iudicium. München, 2002.
9. Schippan Thea. „Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache“. Tübingen, 2002
10. Stepanova M.D. Cernyschewa L.I. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache“. Moskau, 1968
11. Fix Ulla. Poethe Hannelore, Yos Gabriele. „ Textlinguistik und Stilistik für Einsteiger, Leipzig, 2001
12. Gennadiy W. Pan. „ Deutsche Stilistik“, „Toshkent“, Toshkent, 2010
13. E. Riesel. „ Deutsche Stilistik“, „ Hochschule“, Moskva, 1975
14. Besch Werner. Wolf Norbert Richard. Geschichte der deutschen Sprache. Erich Schmidt Verlag. Berlin. 2009.
15. Moskalskaja O.L. Deutsche Sprachgeschichte. Hochschule. Moskau. 1977
16. Awasbayew N. Phonetik der deutschen Gegenwartssprache. Toshkent, Sharq. 1978
17. Zacher O. Deutsche Phonetik. Tübingen nashriyoti, 2012

3.01.4. NAZARIY GRAMMATIKA

1-mavzu. Nazariy grammatika faniga kirish

Morfologiya va sintaksis. Grammatikaning ta'rif. Grammatik shakl va grammatik ma'no. Til va nutq. Aktualizatsiya. Grammatik qurilishning birliklari. Tilni grammatik jihatdan tasvirlashning turlari. Grammatikadagi metod va nazariy yo'nalishlar. Grammatikadagi asimmetriya hodisasi. Funktsional yondashuv. Grammatik kategoriyalar. Grammatik kategoriyaning mazmun plani. Grammatik kategoriyaning ifoda plani.

2-mavzu. Morfologiya

O'rganilayotgan tilning grammatik vositalari: so'z tartibi, yordamchi so'zlar, grammatik qo'shimchalar, urg'u va intonatsiya, o'zak tarkibidagi tovushlar o'zgarishi. Morfema, morf, allomorf va ularning strukturaviy turlari. Morfemanning turlari. Analitik shakl tushunchasi. Til grammatik tizimining xususiyatlari. So'z turkumi. Asosiy so'z turkumlari. Mustaqil va yordamchi so'zlar. O'rganilayotgan tilda so'z turkumlarining umumiy xususiyatlari. So'z turkumlarining shakl va ma'nolari. Transpozitsiya hodisasi.

3-mavzu. Ot so'z turkumi

Xorijiy tilda otning distributiv belgilari. Ularning boshqa so'z turkumlari yordamida qo'shilishi. Otning so'z turkumi sifatida morfologik va semantik xarakteristikasi. Otlarning asosiy semantik guruhlari. Son kategoriyasi. Otlarda ko'plik kategoriyasining ishlatilishi. Jamlovchi va partitiv otlar. Determinativlar. Determinativlarning so'z turkumi sifatidagi umumiy xossalari. Determinativlarning semantikasi. Kelishik kategoriyasi, kelishik kategoriyasi haqida har xil nazariyalar. Egalik kelishigining shakli va uning qo'llanish xususiyatlari. Aniqlik-noaniqlik kategoriyasini ifodalovchi asosiy vosita. Artiklning umumnazariy muammolari, artiklning funksiyalari, Rod kategoriyasi

4-mavzu. Sifat va ravish

Sifat so'z turkumi sifatida. Uning asosiy xususiyatlari. Sifatning semantik tasnifi. Qiyoslash kategoriyasiga oid olmoshlarning semantikasi, sintaktik xossalari, grammatik kategoriyalari va shakllari. Ravishning semantik - grammatik guruhlari. Adverbializatsiya.

5-mavzu. Fe'l

Fe'l - so'z turkumi sifatida. Uning leksik, morfologik va sintaktik xususiyatlari, umumiy va farq qiluvchi tomonlari. Fe'lning morfologik vazifasiga ko'ra tasnifi: mustaqil fe'llar, o'timli va o'timsiz fe'llar, ma'no jihatidan tugallangan va tugallanmagan fe'llar. Fe'lning grammatik kategoriyalari: aspekt (tarz) kategoriyasi, nisbat kategoriyasi. Majxul nisbatning keng tarqalish sabablari. Majxul konstruksiyalarning qo'llanish xususiyatlari. Fe'l mayllari. Ular to'g'risidagi zamonaviy konsepsiyalar. Fe'lning semantik - grammatik guruhlari. Fe'l tizimidagi grammatik ma'nolarni ifoda qilish vositalari. Fe'lning shaxssiz formalari. Infinitiv, gerundiya va sifatdash.

6-mavzu. Son, Olmosh

Son-so'z turkumi sifatida. Conning turlari. Sonning gapdagi vazifalari. Olmosh so'z turkumi sifatida. Olmoshning kelishik kategoriyasi. Olmoshning semantik va strukturaviy turlari.

7-mavzu. Yordamchi so'z turkumlari

Artikl, ko'makchi, bog'lovchi, yuklama va modal so'zlar.

8-mavzu. Sintaksis

Gap tushunchasini aniqlash haqidagi asosiy fikrlar. Gapni aniqlashda klassik yondashuv. Gap tasnifi. Gapning maqsadga ko'ra turlari: bir bosh bo'lakli va ikki bosh bo'lakli gaplar. Gapda ellipsis tushunchasi. Bir bosh bo'lakli va ikki bosh bo'lakli gaplarning farqi. Gap - kommunikatsiya birligi sifatida, gapning vazifasi, tuzilishi. Asosiy va ikkinchi darajali bo'laklar. Ega. Eganing ifoda vositalari. Kesim - gapning asosiy belgisi sifatida. Modallik tushunchasi. Kesimning asosiy xususiyati. Modallik kategoriyasining ifoda usullari. So'z birikmasi. Birikma xosil

bo'lish omillari. So'z birikmasining strukturaviy - funksional tipologiyasi. So'z birikmasining komponentlari o'rtasidagi semantik munosabatlar. Gap bo'laklarining strukturaviy tiplari. Gap bo'laklari va so'z turkumlari o'rtasidagi munosabat Predikativlik munosabatlarning o'ziga xos shakllariga Ega bo'lgan gaplar. Qisqartirilgan sintaktik strukturaga Ega bo'lgan gaplar. To'liqsiz gaplar. Atov gaplar. Polipredikativlik va murakkablashgan gaplar. Qo'shma gaplar. Bog'langan qo'shma gaplar. Ergashgan qo'shma gaplar.

9-mavzu. Til grammatik strukturasi tahlil qilishning zamonaviy metodlari

O'rganilayotgan til grammatik tuzilishining o'ziga xos xususiyatlari. Grammatik ma'noni ifoda Etuvchi vositalar. Grammatik kategoriyalar. Grammatik shakl va grammatik ma'no tushunchalari. So'zning sintetik va analitik shakllari. So'z turkumlari va gap bo'laklari orasidagi munosabat. So'zning morfologik strukturasi. Morfema va uning turlari. Kombinatorika tushunchasi. Morfologiya va Sintaksis. Sintaktik strukturalar. Sintaksisda modellash tushunchasi. Gapni tahlil qilish metodlari. Grammatikaning turlari: an'anaviy grammatika, mantiqiy grammatika, strukturaviy grammatika, bevosita tashkil Etuvchilarga ajratish grammatikasi, transformasion grammatika, generativ grammatika, kelishik grammatikasi, kognitiv grammatika. O'rganilayotgan tilda til birliklari orasida kuzatiladigan sintaktik aloqalar turlari; Koordinatsiya, Subordinatsiya, Predikatsiya, Birlamchi va ikkilamchi predikatsiya tushunchalari. Murakkab tarkibli strukturalar. Polipredikativ qurilmalarning strukturaviy-funksional tahlili.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Engel U. Kurze Grammatik der deutschen Sprache. Iudicium, München, 2002.
2. Eroms H.W. Grammatik der deutschen Sprache. Walter de Gruyter, Berlin, New York, 2000.
3. Heringer H. J. Morphologie. UTB. Paderborn.2009.
4. Moskalskaja O.I. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. 3. Aufl. M., 1983.
5. Besch Werner, Wolf Nerbert Richard. Geschichte der deutschen Sprache. Berlin. Erich Schmidt Verlag. 2009
6. Peter von Polenz. Geschichte der deutschen Sprache. -Berlin. De Gruyter, 2009

bitirovchilari uchun ixtisoslik fanlaridan Yakuniy davlat attestatsiyasi sinovi savollari

3.01.1 Leksikologiya fani bo'yicha:

1. Was versteht man unter dem Begriff «Lexikologie»
2. Nennen Sie die wichtigsten Forschungsprobleme der Lexikologie?
4. Welche Arten der Klassifikation von Phraseologismen existieren im Deutschen?
5. Was untersucht die Onomasiologie?
6. Nennen Sie einige Definitionen des Begriffs Wort berühmter Sprachwissenschaftler.
7. Nennen Sie die wichtigsten Zweige der Lexikologie.
8. Welche Arten der Wortbedeutung kennen Sie?
9. Besteht ein wirkliches Verhältnis zwischen Lautkomplex und Wortbedeutung?
11. Was versteht man unter dem Begriff «Wortbildung»
12. Aus welchen Komponenten kann sich die Bedeutung eines Wortes (sprachlichen Zeichens) zusammensetzen?
13. Welche Merkmale werden in einem Begriff erfasst?
14. Was beinhaltet der Begriff „synchroner und diachroner Aspekt“? Nach welchen Aspekten kann eine Beschreibung des Wortschatzes vorgenommen werden?
15. Was versteht man unter dem Begriff «Wortbildung»
16. Nennen Sie die wichtigsten Arten der Wortbildung in der deutschen Sprache.
17. Definieren Sie den Begriff «Zusammensetzung»
18. Wodurch unterscheidet sich die Zusammensetzung von der freien syntaktischen Wortgruppe?
19. Nennen Sie die Arten der Zusammensetzungen in der deutschen Sprache?
20. Nennen Sie die sozialen und linguistischen Ursachen der Entlehnung.
21. Nennen Sie die wichtigsten Formen der Entlehnungen in der deutschen Sprache.
22. Worin besteht der Unterschied zwischen Fremdwort, Lehnwort und Internationalismus?
23. Was versteht man unter «Purismus»?
24. In welcher Zusammenhang stehen Entlehnungen und Purismus?
25. Welche aussersprachlichen Ursachen führen zum Bedeutungswandel?
26. Nennen Sie die sprachlichen Ursachen des Bedeutungswandels?
27. Nennen Sie einige mehrdeutige Wörter im Deutschen und Usbekischen?
28. Was untersucht die Semasiologie?
29. Was versteht man unter den Begriff "Phraseologie"?
30. Wodurch unterscheiden sich die Phraseologismen von den freien Wortverbindungen?

3.01.2. O'rganilayotgan til tarixi fani bo'yicha:

1. Wer teilte die Ostgermanen in Goten, Burgunden, Wandalen ein?
2. Welche Sprache ist die meist gesprochene in der Welt?
3. Welche Sprache ist tote Sprache?
4. Welche Sprachen sind gegenseitig verstehbar?
5. Wer schrieb die erste Grammatik der gotischen Sprache?
6. Wie heißt die klassische indische Schriftsprache?
7. In welchem Land erschien das erklärende Wörterbuch von Johnson?
8. Wann begann die Formierung der Nationalsprachen?
9. Welche Stammesabzeichnung ist falsch?
10. Zu welchem Land gehört Insel Gottland?
11. Der Name welcher Stadt stammt vom got. Gothiscandza?
12. In welchem Land befand sich das Gebiet Rugalan?
13. Wann wurde das burgundische Reich zerstört?
14. In welchem osteuropäischen Land befand sich das Gebiet Dakin?
15. Welcher Fluß galt als Grenze zwischen Ostgoten und Westgoten?
16. Welche nordgermanische Sprache steht am nächsten der skandinavischen Stammessprache?
17. Aus welchem Land kam das lateinische Alphabet nach Island?
18. Welche Sprache gehört zu den modernen west-germanischen Sprachen nicht?
19. Welche Sprache gehört zu Isterionen?
20. Wie viel Sprachvarianten hat Englisch?
21. Welche Sprache gilt als Staatssprache in Friesland?
22. In welchem Land befindet sich das Gebiet Flandern?
23. Wer war einer der Begründer der vergleichend-historischen Methode?
24. Welches Prinzip war am Anfang des 19. Jh. das Wichtigste fast in allen Wissenschaften?
25. Welcher Stamm gehört zu Istwiönen?
26. Welche Kriterien finden gegenwärtig eine größere Bedeutung?
27. Übergang o>[u:], z.B. bo [bu:], orm [u:rm]. Zu welcher Sprache gehört diese ph. Besonderheit?
28. Wann entstand Afrikaans?
29. Welche Sprachdenkmäler gehören zu der Althochdeutschen Periode?
30. Aus welcher Mundart entstand die deutsche Literatursprache?

3.01.3. Nazariy fonetika fani bo'yicha:

1. Was ist Phonetik?
2. Was ist Phonologie?

3. Schreiben Sie über die Forschungsmethoden der Phonetik
4. Was ist Transkription?
5. Was ist Orthoepie?
6. Was ist Orthographie?
7. Was ist der Sprachlaut?
8. Was ist Phoneminventar?
9. Wie entstehen die Vokale?
10. Wie entstehen die Konsonanten?
11. Was ist phonetische Assimilation?
12. Was gehört zum Untersuchungsgegenstand der Prosodik?
13. Was ist die deutsche Wortbetonung?
14. Was ist die Satzbetonung?
15. Was ist Satzmelodie?

3.01.4. Nazariy grammatika fani bo'yicha:

1. Was ist die Grammatik?
2. Was ist der grammatische Bau?
3. Was setzt sich zum Ziel die praktische Grammatik?
4. Was steht vor der theoretischen Grammatik?
5. Was für ein System ist die Grammatik?
6. Mit welchen Ebenen sind die grammatischen Kategorien verbunden?
7. Erzählen Sie die diachronische und synchronische Betrachtung der Grammatik!
8. Aus wie viel Ebenen besteht die Grammatik als ein Formensystem?
9. Aus wie viel Ebenen besteht die morphologische Ebene?
10. Was ist die Morphologie?
11. Was ist die Syntax?
12. Welche Ziele verfolgte die erste deutsche Grammatik von Johann Glajus im XII Jh?
13. Welchen Wert haben für uns die deutschen Grammatiken des XVI und XVII Jhs?
14. Wann beginnt die wissenschaftliche Erforschung der deutschen Grammatik?
15. Unter welchem Einfluss entwickelte sich die wissenschaftliche Grammatik des XIX Jhs?
16. Mit wessen Namen ist die Begründung und Entwicklung der historisch-vergleichenden Methode verbunden?
17. Aus wie viel Ebenen besteht die syntaktische Ebene?
18. Welche deutschen Grammatiken erschienen im XIX Jh?
19. Welche deutschen Grammatiken erschienen im XX Jh?
20. Auf wessen theoretischen Basis stand der Strukturalismus?
21. Welche Methoden wenden die Vertreter der generativen Grammatik an?
22. Was ist die Sprache für Leo Weisgerber?
23. Welche Werke der deutschen Grammatik erschienen im XX Jh?
24. Analysieren Sie die Arbeiten der russischen Grammatiker?

25. Wer ist Vater der deutschen Philologie?
26. Was für ein System ist die Grammatik?
27. Was setzt sich zum Ziel die praktische Grammatik?
28. Unter welchem Einfluss entwickelte sich die wissenschaftliche Grammatik des XIX Jhs?
29. Aus wie viel Ebenen besteht die morphologische Ebene?

Nemis filologiyasi kafedrası mudiri

Y.B. Ro'ziyev